

ЗАМЯТИН ТЕРЕНТИЙ ИВАНОВИЧ

Нам улууһун, Энциэли хочотун историятын суруйан, дьонун-сэргэтин олохун, үлэтин көрдөрөн үйэлэргэ сүппэт дьонуннаах кылааты кэлэр көлүөнэ ыччакка кэриэс бэлэх хаалларбыт киһинэн Терентий Иванович Замятин буолар.

Кини аам-даам тымныылаах ахсынньы ый 6 күнүгэр 1925 сылаахха Өлүөнэ өрүс Сэдьэнэ арыытын кыстык балаҕаныгар дьаданы бааһынай кэргэнигэр күн сиригэр көрбүтэ. Сэрий иннинээҕи аар-туор, кырыымчык олох хороччу улаатан эрэр уолу Булун оройуонугар тириэрдибитэ. Онно Тиит Арыы бөһүөлэгин сэттис кылааһын сэрий силбиэтэ өссө да уҕарыы илигинэ 1943 сыллаахха бүтэрбитэ. Үөрэнэ үөрэнэ балыксыттар биригээдэлэригэр куруук үлэлэспит буолан оскуоланы бүтэрээтин кытта кинини балык собуотугар балык тутааччынан үлэҕэ ылбыттара. Онтон ыла олох, үлэ мускуурун, эрэин, үөрүүтүн-хомолтотун энэринэн тэлэн барбыта. Эһиилгитигэр 18 туолбут уол Күһүргэ байынной комиссияны барар, онно доруобуйатынан сыыллан Булунна НКВД үлэһитэ буолар. Тыллаах-өстөөх, сытыы-хотуу уолга араас уустук соруудахтары биэрбитинэн бараллар. Биридэ күрээн сылдыар киһи өрүс унуор хорҕойон сытарын баран тутан аҕал диэн соруудах биэрбиттэр. Өрүскэ кыдыымах кириэн турар кэмэ эбит. Кыра оночону булан мууһу быһыһан, сороҕор оночотун муус үрдүгэр соһон таһааран соһо-соһо, олус кутталлаахтык өрүһү туораабыт. Хата киһитэ эппит сирдэригэр баар буолан биэрбит. Бэйэтэ төһө да хачаайы буоллар бэрт бөдөн-садан киһини тутан, тылын ылыннарар сарсыныгар өрүс мууһа тохтообутун кэннэ, кыдыымаҕы быһыһан, киһитин этэннэ өрүһү туоратан аҕалан туттарбыт. Эр санаалаах толлугаһа суох комсомолец олус уусчук соруудаҕы толорбут. Булунна 1946 сыллаахха диэри ааҕар балаҕан сэбиэдиссэинэн, комсомол райкомун инструкторынан үлэлээбит. Ити сылларга тымныы, ыарахан усулуобуйа туундараҕа тарҕанан олорор араас чуумнары кэрийэ сылдыан тынатынан ыалдыар. Сайынны борохуотунан Дьокуускайга кэлэн Краснай Якутия балыһатыгар эмкэ кириэр. Күһүнүн Дьокуускай оройуонун Улахан Мархатыгар статуправление тэрилтэтигэр үлэҕэ ылаллар. Дьэ, мантан ыла, ол эбэтэр 1946 сыл балаҕан ыйын 1 күнүгэр, Терентий Иванович статистика тэрилтэтигэр 40-ча сыл энкилэ суох үлэтэ саҕаланар. 1948 сылтан 1959 сылга диэри Намынан, Аллараа Халыманан, Уус Алданынан оройоннааҕы статуправленияларга инспекторынан үлэлиир. 1959 сыл сэттинньиттэн Дьокуускайдааҕы статистическай управленияҕа хаһаайыстыбаннай, промышленнай, своднай отделларга старшай экономиһынан, тутуу, транспорт уонна сибээс отделларыгар начальнигынан үлэлиир. Бу управление үлэтин үгүс салаатын ымпыгын-чымпыгын кытта киэнник билсэр. Ол иһин саҕа 3 тэриллибит Приленская территориальнай, онтон салгыы эмиэ Нам уонна Уус Алдан оройуоннара холбоһон саҕа тэриллибит Средненскэй территориальнай

инспектураларыгар ананан 1961 сылтан 1965 сылга диэри инспектура начальнигынан үлэлиир. Ол сылларга мин Средненскэй оройуонна комсомол райкомун бастакы секретарынан үлэлиирим. Оччолорго оройуоннар икки ардыларыгар куоталаһыы арааһа ытыллар.

Биир түгэни өйдүүбүн. Саҥа тэриллибит киин оройуоннар куоталаһыыларын түмэ Покровскайдабыт. Биһиги делегациябыт састаабыгар Терентий Иванович баара. Киһибит айанныахпыт биир хонук иннинэ Дьокуускайдаан хаалла, сарсыныгар эрэ холбосто. Үс оройуон түмүгүн таһаарыыга делегациялар састааптара бары уһун остуол тула олоробут. Статуправлениялар начальниктара дакылааттыыллар. Биһиги Терентий Ивановичпытгар кимнээх да утары эппэтилэр, боппуруос да биэрбэтилэр. Онтон атыттар дакылаатгаан истэхтэрин аайы Терентий Иванович, түмүк тахсыытын салайааччы киһититтэн көнүллэтэ-көнүллэтэ сыһаларын тутан иһэр, ону кыайан утарбакка сыыппараларын көннөрөн иһэллэр. Мин онно олус сөбө санаабытым. Хантан итиччэ элбэх атын оройуон сыыппаратын билэриттэн, атыттар кини көннөрүүлэрин кыайан утарбакка сонно сөбүлэхэн иһэллэриттэн. Киитэрэһэ диэн, биһиги Терентий Ивановичпыт биир күн эрдэ киирэн, туох баар сыыппаралара ханна түмүллэрин билэрэ бэрт буолан, кинилэр түмүктэрин билэрэ бэрт буолан, кинилэр түмүктэрин барытын устан тахсыбыт. Ол иһин эрдэ кыайар буоллубут диэн райком секретарыгар эппитэ. Кырдык сыыппаралары чуолкайдык билэрэ бэрт буолан Терентий Иванович бу сырыыга кылаабынай түмүк таһаарааччы курдук буолбуга, билэрэ бэрт буолан атын делегациялары салытаннарбыта. Бэйэлэрэ государственнай отчуотка кииллэрбит сыыппараларын хайдах да, туох да диэн утарар кыахтара суоҕа.

1965 сыллаах тохсунньуттан, арахсыы кэнниттэн, Нам оройуоннааҕы статистическай управление начальнигынан 1975 сылга диэри үлэлээбитэ. Ити сыл оройуонна аан бастаан РИВС диэн Ааҕар-суоттуур оройуоннааҕы инспекция станциятын тэрийбитэ. Бу ситимнэ пенсияҕа барыар диэри үлэлээбитэ. Республикаҕа станциялар ортолоругар ытыллар күрэхтэһиилэргэ үксүгэр бастыыр, бастын уопуту республикаҕа тарҕатааччы быһыыпынан биллэр этэ. Мин ССКП райкомун пропаганда уонна агитацияҕа отделыгар үлэлиир сылларбар Терентий Иванович балэмнээбит чакчылаах сыыппараларыгар олоҕурбут пропагандистарга, лектордарга, политинформатордарга анаан көмө матырыйааллары хаһыатка таһаартарарбыт. Ол хаһыакка тупуллубут типография наборун уларыта тутуат атын төбөлөөн иһитиннэрэр анал таһаарыылары типографиянан бэлэмнэтэрбит. Эмиэ оннук, биэстии сыллаах былааннар туолууларыгар олоҕурбут ырытыылаах, ыйыылаах-кэрдиилээх анал таһаарыылары истиэнэҕэ ыйанаргар аналлаах эмиэ бэчээттэтэн таһаарарбыт. Оннук муспут матырыйаалларын кэннэки "Энсиэли хочото" диэн кинигэтигэр туттубута. Ол

ийин "Бу үлэбин аан бастаан сажалыхпыттан ыла оччотооҕу ССКП РК аппарата, чуолаан кии пропаганда отдела өйөөбүтэ. Саамай улахан махталбын ол саҕана бу отдел салайааччытыгар таб. Кривошапкин И.З. аныыбын" диэн кинигэтин аан тылыгар суруйбута. Кырдьык биһиги кинигэ тахсыытыгар өр эрийсибиппит. Хаста илиинэн суруллубуту машинкаҕа бэчээттэппиппит. Обкомҥа биир дойдулаахпыт, мин үөрэппит кыһым Альбина Орлова үлэлиир буолан бэчээттииргэ көмөлөспүтэ. Хас да сыл издательство былааныгар киллэрбэтэхтэрэ. Бу кинигэ Нам улууһун олохтоохторугар эрэ наадалаах диэн биричиинэ тутуһаллар. Ол иһин биллиилээх ученайдар профессордартан Г.Г. Макаровтан, Ф.Г. Софроновтан, М.М. Федоровтан, наука кандидатыттан С.И. Ковляковтан рецензия көрдөөбүппүт. Кинилэр бу кинигэ улахан суолтатын, научнай хабааннаахтык суруллубут монография буоларын бэлиэтээбиттэрэ, кинигэ табыстабына атын оройуоннарга оройуоннарын үөрэтиилэригэр холобур буолан республика да эйгэтигэр туһалаабын дакаастаабыттара. Онон кинилэр этиилэрэ ханнык баҕарар типография бэчээттээн таһаарарыгар көнүллээһин курдук буолбута. Ковляков С.И. Терентий Иванович сахалыы олус үчүгэйдик билэрин, сахалыы тылынан сатаан сааһылаан дьонно тийимтиэ тылынан суруйарын хайҕаабыта. Кэннэки даҕаны миигин көрүстэр эрэ сахалыы үчүгэйдик суруйар оҕонньорун доруобуйата хайдаҕый диэн суруһан тахсара. Кинигэ иккистээн ситэн хотон кэнэтиллэн тахсыбытын кэннэ, улууһун туһунан туту эмэ билиэн баҕалаах салайааччы даҕаны, ханнык баҕарар эйгэ үлэһигэ даҕаны "*Энсиэли* хочотугар" кинигэни үлэлиир остуолуттан араарбакка уура сылдьан туһанар кинигэтэ буолбута. Бу кинигэҕэ суруллубут чохчулар барылара учуонайдар кинигэлэриттэн, архыыптан, статотчуоттартан ылыллыбыт буолан ханнык да саарбаҕааһынна бэриммэтэр. Кинигэ сыаната онно сытар. Терентий Иванович пенсияҕа тахсан да баран олус элбэх үлэни онорбута. Ханнык баҕарар докумуоннары кытта үлэлиир үөрүйэҕэ бэрт буолан төһөлөөх да улахан ыстатыйаны, доруобуйата мэхэйдээбэтэбинэ, биир түүн иһинэн бүтэрэ охсубута баар буолааччы. Элбэх кинигэ матырыйаалларын суруйан хаалларда. Биир хаһан да аналын сүтэрбэт "Оройуон тэриллибитэ 60 сылыгар Нам оройуона сыппараларга" диэн көмө матырыйаал 200 экземплярынан тахсыбыта буолар. Ити кылгатыллыбыт көрүнгэ. Дьиннээҕэ 1917 сылтан саҕалаан "бэйэн эрэ туһанаргар" диэн эбии суруктаах матырыйаал 50 экземплярынан тахсыбыта. Онон да пятилеткалар түмүк сылларынан этэ. Матырыйаалы ротатор көмөтүнэн райком машинистката Аня Набаровалыын элбэппиппитин өйдүүбүн. Онтон Нам селотун, Хамаҕатта, II Хомустаах, Салбан, Улуус балыһатын 100 сыллаах историятын тустарынан суруйуулар үтүө күн үүнэрин кэтэһэн өссө да күн сиригэр көрө иликтэр, көрүүхтэрнэ диэн эрэнэбиг. Терентий Иванович өссө сэрии кэнниттэн хоһоону суруйууга, калин 1964 сылтан ырыа 5 тылын суруйууга холонон көрбүтэ. Быраата Николай Рыкунов тэрийбит "Отуу уота" литературнай түмсүү биир бастакы чилиэнэ

этэ. Барыга 30 хоһооннордоох, олортон 5 норуокка киэнник биллибит ырыалардаах. Кини бу арыалара, хоһоонноро дьону үлэбэ, ыччаты кэрэбэ түмүүгэ. төрөөбүт дойдуну, айылҕа кэрэтин таптааһынна уһуйар хайысхалаахтара.

Нам улууһутар хамнастаах дьонунан салаллар бастакы управа тэриллибитэ 200 сыла туолуутун бэлиэтээһини Терентий Иванович архыптан булбут матырыйаалыгар олобуран улуус үрдүнэн бэлиэтээһини тэрийбиһпит. Сорох дьон ону утаран араастаан суруйа, учуонайдары көмөлөһүннэрэн мэхэйдэһэ сатаабыттара да кыайбатахтара. Ити ытыгыбыт улуус ыччатын патриотическай иитиитигэр көмөлөспүтэ. Ыччаттар, оскуола оҕолоро бэйэлэрин улуустарын историятын кытта билсиспиттэрэ, нэһилиэктэрин историятын суруйууга кыттыспыттара, архып матырыйаалларын кытта билсиспиттэрэ. Нам улууһун туһунан улуус айар талааннаахтарынан элбэх ырыа айыллыбыта, хоһоон суруллубута.

Бу Улуу Кыайыы 60 сыллаах үбүлүөйүгэр анаан бэлэмнээбит "Олох иһин охсуһуу" диэн кинигэтэ бириэтигэр күн сириҥ көрдө. Сэрииттэн тыыннаах ордон кэлбит буйуттар бойобуой суолларын туһунан ахтыылары суруйан кинилэр ааттара үйэ-саас тухары умнуллубат дьылҕаланнылар. Киһи аахтабына ааҕан бара туруох номоҕон тылларынан суруллубут кинигэ ааҕааччылар үрдүк сыанабылларын ылыа диэн эрэнэбин.

Терентий Иванович халбаннаабат биир көнө сүрүннээх салайааччы этэ. Ол иһин, партия соруудабын толорон, народнай хонтуруол комитетын өр сылларга уларытбат чилиэнэ этэ. Кини булбут сыһытатыттан төлөрүйэрин, уустук буолааччы, барыга кимнэ да бас бэриммэт сыһыппараҕа олобурбут буолан, ким да дуоһунаһыттан куттаммакка, били этэргэ дылы, "уот харахха биэрэн" буруйдаах буруйун, итэбэстээх итэбэһин билинэргэ тийээрэ, көннөрүнэн суолу көрдөөбүтүнэн, хонтуруоллуур комитет соруудабын толорбутунан барара. Ол иһин Терентий Иванович дьон эрэ барыта ытыктыыр. Кини пенсияҕа да олордор дьэтигэр кэлэн сүбэлэтээччи тиһигин быспат этэ. Оннук кини улууһун историятын эрэдьиэстээһиннэ, экономика боппуруостарыгар хаама сылдьар энциклопедия этэ.

Терентий Иванович сырдык кэриэһэ, кини улууһун туһугар, эдэр көлүөнэ билиилээх-көрүүлээх буоларын туһугар олорон ааспыт олоҕо оройуон историята үөрэтиилэрин тухары умнуллуо суоҕа, көлүөнэттэн көлүөнэбэ салҕанан бара туруо.

И. Кривошапкин. СР культуратын утцвлээх цлэһитэ, журналист. Улуус Бочуоттаах гражданина.